

Partide și organizații politice conservatoare în Basarabia la începutul sec. al XX-lea: „sutele negre” și Uniunea „Arhanghelul Mihail”

Silvia DULSCHI,
doctor în istorie, lector superior universitar,
Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova

RÉSUMÉ

Mouvement de droite est un processus complexe et peu étudié de l'histoire. C'était un segment essentiel de l'échiquier politique en Russie jusqu'à la Révolution, entre le monarchisme, coexistant avec le mouvement d'opposition libérale ou la gauche, depuis 20 ans.

Comme tout mouvement politique, mouvement à droite, porte un caractère de masse, avec des objectifs politiques, mais sans avoir une structure bien définie organisationnelle et les organes debout.

Ideologia „sutelor negre.” Pe extrema dreaptă a spectrului politic al Rusiei, la începutul sec. al XX-lea, se amplasaseră partidele fidele regimului existent și apărători zeloși ai valorilor tradiționale, edificându-și concepțiile pe ideologia conservatoare. Zeci de uniuni și organizații pretindeau a se identifica cu sintagma de „sute negre,” cele mai relevante și reprezentative fiind *Adunarea Rusă*, *Partidul Monarhist*, *Uniunea Poporului Rus* și *Uniunea Arhanghelului Mihail*. Debutul partidelor naționaliste de extremă dreapta sau al organizațiilor „sutelor negre” datează cu începutul sec. al XX-lea. În 1901, la Petersburg, a fost creată prima organizație a nobilimii – «Русское Собрание» (*Adunarea Rusă*), care se lansează ca o societate științifică și culturală. [1, p. 188] Lozinca ideologică a ei devine: „Creștinism, autocrație, popor.” În anul 1905, din moment ce lupta depășește limitele discuțiilor științifice și literare, *Adunarea Rusă* se dedă problemelor politice. [2, p. 130] Ea lansează apelul de organizare a partidelor politice, care urmau să unească în rândurile lor „adevărații ruși,” capabili să apere idealurile proclamate. Revoluția din 1905 a condus la activizarea organizațiilor de orientare promonarhistă, în

special, a „sutelor negre,” care-și trasează drept obiectiv principal apărarea „patriei și tronului.” În aprilie 1905, la Moscova, iau naștere concomitent *Uniunea oamenilor ruși* și *Partidul Monarhist*, declarând prin intermediul programelor lor obiectivul principal al reformelor preconizate „consolidarea puterii nelimitate a monarhului” în condițiile dominării națiunii velicoruse. Aceasta făcea să fie negată însăși posibilitatea creării unei instituții eligibile, reprezentative în Rusia. Pe măsura ascensiunii influenței partidelor socialiste, naționaliste și liberal-burghize în societate, starea de lucruri căpătă un caracter amenințător pentru organizațiile „sutelor negre,” de aceea, începând cu mijlocul anului 1905, membrii „sutelor negre” pătrund tot mai insistent în mediul muncitoresc și țărănesc, extinzându-și baza socială. Preferând a se identifica drept curent politic, „sutele negre” promovau propria lor ideologie. Cu rădăcini adânci în sec. al XIX-lea, ideologia lor avea puncte de tangență cu doctrina monarhistă oficială, cu platforma naționaliștilor, în unele cazuri – cu programul octombriștilor. Ideologia lor n-a fost omogenă, cum n-a fost omogen nici tot curentul de dreapta. Între uniuni și organizații existau divergen-

țe pe diferite probleme. O particularitate a ideologiei „sutelor negre” era transformarea sa într-o ideologie a unei mișcări politice de masă. Postulatele sale erau prezentate într-o formă simplistă și vulgară. „Sutele negre” nu recunoșteau existența în Rusia a componentelor societății industriale și a economiei de piață. Programele organizațiilor „sutelor negre” erau pătrunse de dorința de a păstra Rusia ca o oază a societății patriarhale. Referindu-se la oportunitățile politicii economice, „sutele negre” promovau lozinca că statul rus trebuie să se conducă de ideea că „Rusia este o țară pur agrară,” subliniind posibilitatea și capacitatea ei de a se menține în rândul marilor puteri, asigurându-și securitatea militară. „Sutele negre” duceau o luptă acerbă împotriva monopolurilor, contrapunând marii industriei atelierele meșteșugărești, întreprinderile individuale mici. Orice inițiativă antreprenorială urma să fie ținută sub controlul statului, în special, în sectorul agrar.

Nu au trecut „sutele negre” cu vederea nici problema agrară. Liderii partidelor monarhiste respingeau confiscarea pământurilor de la moșieri, argumentând că aceasta nu va da nimic țăranilor, deoarece va conduce la degradarea agriculturii, va compromite exportul și-i va lipsi de surse de existență pe muncitorii agricoli. Ei precizau, că încălcarea dreptului moșierilor la proprietate privată va afecta și alte pături sociale. Un adevărat program agrar era lansat de către V. Purișkevici, unul dintre liderii forțelor de dreapta, originar din Basarabia. „Sutele negre” propuneau transmiterea unei părți din pământul statului către țărani, spre folosință, sub control public permanent. Băncile țărănești existente trebuiau să fie lichidate, operațiile bancare urmând să fie efectuate exclusiv de către *Banca țărănească de stat*, devenind, totodată, garant al stabilității economice pentru gospodăriile țărănești. Niciun partid politic din Rusia nu promova cu atâta insistență ideea implicării statului în economie ca partidele monarhiste, la începutul secolului al XX-lea. În februarie 1906, a avut loc Congresul Adunării Ruse din toată Rusia, care a pus începutul convocării sistematice a congreselor monarhiste. În perioada primei revoluții au fost convocate 4 congrese. O contribuție esenți-

ală în acest sens a adus Vladimir Purișkevici. Aceste forumuri monarhiste nu aveau o careva jurisdicție asupra organizațiilor „sutelor negre,” hotărârile lor nu purtau un caracter obligatoriu. Nu erau stabilite norme ale reprezentanței la congrese. Ele își desfășurau lucrările în formă de spectacole teatralizate. În sală erau introduse steaguri și prapure, ședințele erau întrerupte de rugăciuni și cântări religioase. Delegații expediau telegrame pătrunse de devotament profund în diferite instanțe ale statului. Ca regulă, proiectele de rezoluție erau elaborate după culise. Delegaților le rămânea doar să aplaude și să strige „Ura!”

Rezoluția primului congres monarhist denotă îngrijorarea „sutelor negre,” generată de dispersarea forțelor. De aceea, la congres s-a decis asupra chestiunii privind oportunitatea fuziunii organizațiilor în baza criteriului teritorial. Programul de unificare s-a realizat doar la congresul al III-lea, în octombrie 1906. După mai multe tentative de unificare a organizațiilor monarhiste, Uniunea Poporului Rus obține stindardul de lider al extremei drepte. Unul dintre factorii, care a contribuit la plasarea Uniunii Poporului Rus pe rol de lider al „sutelor negre,” a fost factorul geografic. „Sutele negre” desfășurau o activitate intensă în regiunile cu o populație multinațională, precum – Bielorusia, Ucraina, Basarabia. Un alt factor era apariția ei în capitală și sprijinul politic și financiar al autorităților. Factorul decisiv însă a fost determinat de componența socială a organizațiilor concurente: Adunarea Rusă, Partidul Monarhist, Uniunea oamenilor ruși, care erau niște organizații de elită și nu aveau ca scop atragerea maselor în rândurile lor. Devenind organizație de frunte, Uniunea Poporului Rus n-a reușit însă să unească definitiv extrema dreaptă.

Structura Uniunii reflecta un proces unic de evoluție, de la un simplu cerc al „sutelor negre” până la nivelul unei organizații generale rusești. Conform statutului, organul suprem al Uniunii Poporului Rus era adunarea generală a membrilor-fondatori ai Uniunii Poporului Rus și Consiliul General al Uniunii Poporului Rus – un grup nu prea mare (47 de persoane, în 1906), care a luat parte la

organizarea secției din Petersburg al Uniunii Poporului Rus. Statutul permitea Consiliului General să creeze secții provinciale în gubernii, orașe, sate, voloste, acordând dreptul de a practica această activitate și unor membri ai Uniunii. Persoanele de încredere primeau împuterniciri de a deschide în provincii secții ale Uniunii, mai des dacă ele erau create de către reprezentanții Consiliului General. Administrația locală era chemată să ajute emisarilor Uniunii Poporului Rus. Nu erau excluse însă cazurile, când sosirea mesagerilor din Petersburg se termina cu tensionări. Secțiile Uniunii Poporului Rus erau o copie fidelă a Consiliului General: aceleași adunări generale ale membrilor-fondatori, aceleași adunări generale anuale. Consiliul General era divizat în secția gubernială din Petersburg și cea orășenească. În cadrul guberniilor activau secțiile guberniale, în județe – de județ. Pe ultima treaptă se aflau secțiile sătești și detașamentele „sutelor negre.” Multe organizații concepeau aderarea lor la Uniunea Poporului Rus ca ceva provizoriu, de aceea nu recepționau rezoluțiile și circularele Consiliului General ca ceva obligatoriu. Dacă se încerca vreo presiune asupra lor, ele, la fel ca vasalii din perioada medievală, puteau trece sub oblăduirea altui partid monarhist.

O problemă discutabilă în studiile de specialitate rămâne chestiunea numărului membrilor acestor organizații. În timp ce „sutele negre” estimau că uniunile lor unesc până la 3 mln. de persoane, adversarii lor politici scriau: „Credem că nu vom denatura adevărul dacă vom afirma, că toate organizațiile monarhiste, chiar și în perioada înfloririi lor, dispuneau de, cel puțin, câteva mii, maximum 10-20 de mii de membri permanenți, organizați în cadrul întregii Rusii. [4, p. 347-469] În literatura sovietică de specialitate mai mult timp a dominat ideea, precum că nucleul „combativ” al „sutelor negre” nu depășea câteva mii de persoane. Odată cu liberalizarea accesului la fondurile arhivistice, imaginea privind amploarea mișcării „sutelor negre” a suferit schimbări considerabile. La sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut istoricul sovietic **L. M. Spirin**, aplicând metoda extrapolării, a estimat numărul membrilor Uniunii Poporului Rus, ca fiind mai mare de 100

de mii de persoane. [5, p. 167] Identificarea numărului de organizații ale „sutelor negre” este dificilă și pe motiv, că în pofida stipulărilor din statut privind necesitatea unei evidențe stricte a membrilor organizațiilor, cerința în cauză era ignorată. Considerăm că explicația fenomenului este evidentă. Pentru crearea unor aparențe de activitate, mai mulți lideri ai organizațiilor locale comiteau abateri de la dispozițiile statutare. În acest sens, „sutele negre” puțin se deosebeau de alte partide politice.

Autoritățile au încercat să stabilească în repetate rânduri numărul membrilor „sutelor negre.” În perioada anilor 1907-1908, Departamentul Poliției a calculat în 78 de gubernii 358.758 membri ai Uniunii și 47.794 membri ai altor organizații monarhiste. [6, f. 298 verso] Istoricul sovietic **A. I. Avreh** menționa că informația prezentată de către autoritățile locale privind numărul membrilor organizațiilor monarhiste se caracterizează prin neregularitate, iar unele date, conform estimărilor lui, erau enunțate arbitrar. [7, p. 226] Înlăturând informațiile exagerate privind aderarea „pe un cap” în organizațiile „sutelor negre” a locuitorilor unor localități din imperiu, am putea conchide, că la sfârșitul anului 1907 - începutul anului 1908, organizațiile „sutelor negre” activau în 2 208 localități sătești, ce făceau parte din 66 de gubernii. În total, existau 2 229 secții ale organizațiilor monarhiste. [8, p. 108] În raioanele, în care populația rusă constituia majoritatea exclusivă – circa 95%, propaganda „sutelor negre” era sterilă – nu existau motive pentru ațâțarea spiritelor naționale. Deja s-a menționat că „sutele negre” desfășurau o activitate intensă în regiunile cu o populație multinațională, precum Bielorusia, Ucraina, Basarabia. În 15 gubernii ale așa-numitei „linii de demarcare pentru reședința etnicilor evrei” s-au concentrat 57,6% din toți membrii organizațiilor extremei drepte. Ulterior, ca o consecință a deziluzionării în programul Uniunii Poporului Rus indicatorul numeric al „sutelor negre” începe să coboare, membrii acesteia se retrag treptat din rândurile organizației.

Basarabia a fost una dintre regiunile imperiului, în care activitatea organizațiilor „su-

telor negre” a avut cea mai mare răspândire. În fond, acestea au fost secții ale Uniunii Poporului Rus, înființate aproape în toate centrele județene și de plasă. Conform estimărilor lui **I. Kiseliiov** și **V. Șelohaev**, au existat 194 de secții. Cele mai multe secții ale Uniunii Poporului Rus activau la Chișinău, atinând cifra de cca 2 500 de membri, iar în gubernie – de cca 16 mii de membri. Uniunea Poporului Rus își avea organul său de presă «Друзь», redactor fiind cunoscutul publicist **Pavel Crușevan**. Densitatea înaltă a organizațiilor monarhiste în ținut se datora și faptului că, în calitate de lideri ai partidelor, erau personalități originare din Basarabia – Vladimir Purișkevici și Pavel Crușevan, care și-au creat faima prin antisemitismul lor militant și de „mari șovini.” Un partizan al monarhismului în Basarabia, care a stăruit mult să atragă populația în Uniunea Poporului Rus, a fost și episcopul **Serafim Ciciagov**, care s-a dovedit a fi mai mult rus decât creștin, și care s-a plasat în fruntea „adevărăților ruși” din ținut. Înaltul ierarh venea nu doar cu binecuvântarea organizațiilor monarhiste, dar și cu susținere materială, antrenând în activitatea lor și mulți preoți, precum: **M. Ceakir**, **I. Ciolan**, **P. Guma**. Episcopul ținea discursuri politice, cutreierând Basarabia în lung și în lat.

Alegerile în Dumă au transformat clerul într-un instrument al luptei politice, iar bisericele au devenit locuri de desfășurare a mitingurilor electorale, [9, p. 173] consecințele acestei activități fiind „dezbinarea și între clerici, și între popor și neamurile din Basarabia.” [10, p. 183] Procesul de constituire a organizațiilor „sutelor negre” a demarat înainte de constituirea propriu-zisă a partidului, având ca scop împiedicarea contaminării maselor cu ideile revoluționare. La inițiativa autorităților, în aprilie 1905, în Chișinău, își face apariția **Liga Patriotică Basarabeană**, organizatorul formațiunii fiind P. Crușevan. [11] Liga difuza foliante prin care chema populația să nu patricepe la greve, să manifeste deplină încredere în legile statului și să susțină politica guvernului. Proclamațiile conțineau amenințări la adresa persoanelor, în special a evreilor, care se pronunțau împotriva împăratului și care incitau poporul la revolte. Membrii Ligii colaborau cu poliția în

vederea depistării și identificării listelor nominale ale revoluționarilor social-democrați. În primăvara lui 1905, proclamațiile Ligii conțineau apeluri de organizare a pogromurilor antievreiești. Ca răspuns, Biroul Organizatoric al P.M.S.D.R., în foile sale volante, blama și condamna șovinismul „sutelor negre” și legăturile acestora cu poliția și autoritățile țariste.

Manifestul țarului din 17 octombrie a provocat o stare de incertitudine în mediul monarhiștilor, care, în principiu, concepeau orice activitate politică ca pe o rebeliune, iar crearea unei organizații cu program politic – drept o crimă împotriva statului. Mai mult ca atât, autocrația se apăra întotdeauna cu ajutorul organelor represive de stat și nu avea nevoie de apărători în persoana organizațiilor obștești. Din starea de amortire monarhiștii au ieșit odată cu activizarea curentelor liberal și revoluționar. Spre deosebire de monarhiștii moscoviți, care au purces la crearea propriilor partide, în primăvara lui 1905, monarhiștii basarabeni, în frunte cu Purișkevici și Crușevan, au manifestat inițiativă abia în toamnă, când activitatea politică a fost legalizată, deja, de către împărat. În toate colțurile țării erau trimiși împuterniciți ai Consiliului General, cu misiunea de a deschide secții ale Uniunii Poporului Rus. Una dintre primele a fost cea de la Akkerman, înființată la 3 ianuarie 1906. În telegrama din 6 ianuarie 1906, adresată ministrului afacerilor interne și semnată de către V. Purișkevici în numele Consiliului secției, se menționa că obiectivul principal al secției este unirea tuturor oamenilor, fideli autorităților, ordinii și legii, împotriva răspândirii ideilor social-democrate și anarhiste. Conform statutului, calitatea de membru al uniunii o puteau obține nu doar etnicii ruși, ci și alogenii, care erau gata să respecte legile și autoritățile rusești. Goana după indici înalți privind numărul membrilor, tendința de a raporta despre aderarea „de-a valma” în organizațiile „sutelor negre” duceau la înscrierea nominală în organizații. Pentru a atrage cât mai mulți adepți în rândurile lor, conducerea le promitea anumite privilegii (indemnizații lunare, ajutoare bănești). Majoritatea covârșitoare a Uniunii Poporului Rus o constituia

populația de la sate. Existau diverse metode de atragere a țăranilor în organizațiile „sutelor negre.” De regulă, inițiativa formării secțiilor aparținea moșierilor locali, care, în caz de rezistență din partea sătenilor, apelau la ajutorul armatei sau insistau asupra implicării poliției. Protagonistii Uniunii, pe de o parte, exploatau sentimentele țăranilor de respectare și închinare în fața tradițiilor patriarhale, iar, pe de altă parte, căutau să-i intimideze cu ajutorul autorităților. Toleranța administrației locale ducea la transformarea subsecțiilor sătești într-un mijloc de jefuire a sătenilor de către conducătorii „sutelor negre.” Membrii secțiilor colectau deseori bani de la locuitori, iar, în caz de refuz, îi amenințau că vor anunța poliția despre apartenența lor la partidele revoluționare. Uneori țăranii nici nu bănuiau că sunt membri ai partidelor politice. În unele sate, la întrebarea, din care motiv s-au înscris în secția Uniunii Poporului Rus, țăranii răspundeau, „că aici se împart medalii gratis.” [12, p. 241]

Un rol important în atragerea țăranilor în organizațiile monarhiste îi revenea clerului. Mult depindea de orientarea politică a marilor eparhioți și, îndeosebi, a preotului satului. De exemplu, unul dintre împrumutătorii Uniunii Poporului Rus din Basarabia comunica Consiliului General: „Sosind în satul Vadul lui Vodă, primul lucru pe care l-am întreprins, a fost adresarea mea către părintele Gheorghe Ciolacu, fostul președinte al subsecției Uniunii Poporului Rus din localitate, cu rugămintea de a mă ajuta în organizarea secției, deoarece moldovenii cred mai mult preotului. La care am primit următorul răspuns: „Nu știu despre nicio „Uniune Rusă” și nici enoriașilor nu le permit să adere la ea.” Văzând în biserică prapura, l-am întrebat: „Odată ce nu recunoașteți Uniunea, de ce păstrați steagul Uniunii, drept semn al existenței secției? Preotul a răspuns, că el servește în calitate de decorație.” [13, p. 241] Cu totul altă reacție din partea clerului a avut loc în s. Cișmea, județul Orhei. Aici preotul satului a venit în ajutor, discutând în fiecare zi și la fiecare sărbătoare, cu enoriașii despre importanța adăririi la Uniunea Poporului Rus. [14, f. 7] Un rol important în difuzarea ideilor „sutelor negre” l-au jucat călugării *Lavrei de la Poceaev*, care

au reușit să atragă în Uniunea Poporului Rus zeci de mii de țărani. Pentru recrutarea noilor membri ai Uniunii aceștia practicau intimidările și escrocheriile, exploatau sentimentele naționale și motivația economică. Concentrarea majorității organizațiilor „sutelor negre” în regiunile de Vest și Sud-Vest nu era întâmplătoare. Cu toate că, la prima vedere, existența în satele din Ucraina și Bielorusia a șovinismului rus, pare a fi alogică, Uniunea din Poceaev dispunea, în perioada 1906-1907, de 1 155 subsecții sătești, dar și mai alogică era și existența detașamentelor Uniunii Poporului Rus în satele moldovenești. Și totuși, în Basarabia, în această perioadă activau 178 de detașamente sătești ale Uniunii Poporului Rus. [15, p. 241] Explicația vine din caracterul relațiilor economice care se stabiliseră în aceste raioane și care se proliferă și asupra relațiilor interetnice, avându-se în vedere activitățile economice ale populației evreiești, care în mai mare măsură era ocupată în sfera deservirii și în comerț, activități necesare, însă estimate de populația de la sate cu rezerve și chiar ostilitate.

La 29 iunie 1906, a fost creată secția Uniunii Poporului Rus în Chișinău, avându-i ca președinte pe P. Crușevan, adjunct al președintelui – pe misionarul eparhial F. Volovei, iar în calitate de membri ai Consiliului – pe șeful cancelariei guvernatorului – S. Kocerva, colonelul A. Popov, preoții S. Celan, G. Abager, M. Șelkov și alții. La 2 iulie 1906, secția Uniunii Poporului Rus din Chișinău a publicat în gazeta «Друг» obiectivele programului, menționând că, de rând cu problemele națională și politică, secția va contribui pe toate căile și la soluționarea problemelor sociale ale membrilor Uniunii Poporului Rus, având ca scop atragerea mai multor persoane în partid. Prin instituirea caselor de ajutor reciproc, deschiderea pe lângă cluburi a birourilor de informare și de angajare la serviciu, se preconiza acordarea asistenței de caritate membrilor formațiunii. Membrii uniunii li se oferea dreptul de a publica gratis în gazeta de partid «Друг» avize de solicitare a locurilor de muncă. Conducerea Uniunii Poporului Rus preconiza să soluționeze chestiunea privind lichidarea analfabetismului în rândul muncitorilor, prin înființarea școlilor, în care

membrii organizației urmau să predea lecții fără remunerație. Pentru acordarea asistenței juridice membrilor Uniunii, era angajat un avocat. Membrii Uniunii Poporului Rus, de asemenea, se bucurau de anumite facilități la acordarea asistenței medicale. Tot pentru ei erau organizate cluburi, săli de lectură, „ceainării.” Se preconiza formarea unei comisii, care urma să coordoneze organizarea convorbirilor cu membrii Uniunii Poporului Rus, iar o altă comisie urma să se preocupe de îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale muncitorilor, de căutarea apartamentelor pentru muncitori, la prețuri de închiriere mai avantajoase. Nu era trecută cu vederea de către conducerea de partid nici viața spirituală. Pentru membrii Uniunii Poporului Rus se preconiza crearea societății de gimnastică, organizarea diferitelor distracții, fondarea unui cor, a unei orchestre, organizarea spectacolelor. Într-un șir de magazine, pentru membrii Uniunii, care erau beneficiari permanenți, marfa urma să fie comercializată la prețuri reduse. [16, p. 3] Pe parcursul anului 1906, au fost create secții ale Uniunii Poporului Rus în județele Hotin (22 octombrie 1906), Orhei, s. Vadul lui Vodă (octombrie, 1906), s. Sărata Galbenă, Bender (11 ianuarie 1907), s. Ciuciuleni, județul Chișinău (1907). Pentru început, secțiile Uniunii Poporului Rus difuzau proclamații în mediul locuitorilor, chemându-i pe „adevărații ruși” să nu dea crezare cuvintelor mincinoase ale liberalilor-trădători, care „sub masca autonomiei, urmăresc scopul dezmembrării statului rus, ei înșiși unindu-se pentru a face imposibilă unirea celorlalte popoare.” Semeția conducerii „sutelor negre” a sporit atât de mult, încât ea cerea, în mod ultimativ, Direcției Jandarmeriei arestarea persoanelor suspectate de activitate revoluționară, a participanților la greve și demonstrații.

Totuși, punctul vulnerabil al „sutelor negre” din Basarabia era gradul scăzut de organizare. Formațiunile acționau răzleț, dezorganizat, cu legături slabe și confuze între ele. Aceasta le defavoriza față de alte organizații din ținut, mai puțin numerice, dar care îi depășeau pe monarhiști la capitolul organizare. Secția rămânea o organizație amorfă, friabilă, cu zeci de subsecții semiin-

dependente, unde dominau diferite opinii, viziuni. În subsecțiile Uniunii Poporului Rus lipsea disciplina, deși în unele se simțea tendința de instaurare a ei cu forța. Aici, devin o practică obișnuită certurile, ciocnirile, care deseori se transformau în bătăi. Cu toate că adunările începeau cu rugăciuni, ulterior, în timpul discuțiilor, spiritele se încingeau până la un grad de tensiune atât de înalt, încât se ajungea la cuvinte de ocară și chiar la bătăi. În cadrul „războaielor interne,” conducătorii secțiilor Uniunii utilizau aceleași metode, aplicate față de adversarii lor politici. Vicepreședintele secției din Chișinău, F. Volovei, care concura cu președintele aceleiași secții P. Crușevan, își amintea că a fost amenințat cu arma de doi trimiși ai lui Crușevan, forțându-l să renunțe la funcția de președinte al secției. Președintele secției din Orhei mărturisea că camarazii săi îl amenințau cu schilodirea, în cazul în care se va prezenta la Uniunea Poporului Rus. [17, p. 98] „Sutele negre” preconizau să transforme secțiile lor în locuri de întâlniri permanente. Pe lângă secții erau deschise ceainării. Aici se convoca adunările secției, se da citire statutului, se difuza literatura. În ceainării aveau acces liber toți doritorii, unde, pe lângă luarea ceaiului, ei puteau să se familiarizeze cu obiectivele Uniunii și să adere la ea. Aceste ceainării au căpătat o faimă rea. Chiar și unii conducători ai „sutelor negre” se exprimau, precum că ele aduc doar pagubă. În unele orașe ele se închideau, deoarece, după cum se exprima președinții acestor secții, aici se aduna pleava societății: femei decăzute, oameni beți. [18, f. 24] Ca orice partid politic, uniunile „sutelor negre” „înghițeau” sume colosale de bani. Despre sumele importante, ce le permiteau „sutelor negre” să-și acopere deficitul balanței de plată, se menționa într-o epistolă a protoiereului I. Vostorgov către V. Purișkevici. Autorul mărturisea în ea despre ajutorul recepționat de la arhieriei, mănăstiri, enoriași. De asemenea, își aduceau contribuția moșierii, negustorii și antreprenorii. Ca și fost funcționar al Ministerului Afacerilor Interne, V. Purișkevici se bucura de mare încredere din partea Departamentului Poliției. El beneficia și de subvențiile altor departamente, de exemplu, din fondurile intendentului

Curtii imperiale. Nu se cunoaște cu certitudine până în prezent ce sume au trecut prin mâinile sale. Nici chiar liderii „sutelor negre” nu aveau o imagine clară despre această chestiune, ceea ce-i determina să discute în culoare unele evenimente episodice. B. Nikolski scria cu invidie, în septembrie 1906: „Dubrovin și Purișkevici au obținut de la Stolâpin subvenții în sumă de 70 de mii de ruble, dintre care 15-20 de mii aceștia le-au împărțit la Congres. Ei le împărțeau, desigur, nu în mod egal, toți au văzut aceasta, toți știau, toți criticau și, cu siguranță, au rămas nemulțumiți.” [19, p. 177-178]

O parte considerabilă din subsidiile „sutelor negre” erau alocate pentru necesitățile presei. Cea mai fidelă gazetă, la începutul secolului, pe care puteau conta „sutele negre” era «*Московские ведомости*». Primele organizații ale „sutelor negre” încercau să-și creeze propriile gazete. Consiliul General al Uniunii Poporului Rus a numit organul său de presă «*Русское знамя*». Divergențele în mediul „sutelor negre” au condus la apariția diferitelor organe de presă, care concureau între ele. De rând cu gazetele centrale, exista și presa lor locală. În Basarabia existau două organe de presă – «*Бессарабец*» și «*Друз*», avându-l în calitate de redactor pe P. Crușevan. Presa „sutelor negre” era orientată către cititorul simplu. Contemporanii menționau că gazetele promonarhiste se tipăreau pe o hârtie deosebită, deoarece o hârtie obișnuită n-ar fi rezistat valului zilnic de calomnii, în care abundau paginile acestora. Caracterizând gazetele „sutelor negre”, *Comitetul moscovit pentru presă* menționa: „Articolele din gazete poartă un caracter destul de îndrăzneț, ele își cunosc cititorul, iar fiecare număr de gazetă reprezintă ceva scandalos, utilizând un limbaj deschis, conținând înjurături directe și nerușinate.” [20, f. 24, verso] Stilul ofensator al presei „sutelor negre” deranja chiar și pe liderii acestora. Într-o scrisoare a lui Purișkevici adresată Ministrului Afacerilor Interne, în 1907, se menționa: „Organul Uniunii Poporului Rus, «*Русское знамя*», a căpătat în ultimul timp un caracter de gazetă de bulevard, care nu tinde să înalțe spiritual cititorul, ci să influențeze instinctele primare ale maselor populare.” [21, f. 385] Mesajul sub-

urban al presei provinciale era și mai indecent decât al celei din capitală. La gazetele de dreapta colaborau oameni întâmplători, fapt care garanta calitatea lor proastă și, ca urmare, difuzarea lor devenind o problemă, în comparație cu gazetele liberale. Atitudinea puterii față de „presa patriotică” era neuniformă. Guvernarea subvenționa edițiile „sutelor negre”, iar administrația locală nu precupețea eforturile pentru difuzarea lor, însă, în cazurile în care acestea depășeau limitele stabilite, editarea ziarelor era sistată pentru o perioadă de timp, se aplicau amenzi, iar redactorii erau sancționați cu răspundere penală sau exilați. În 1907, «*Русское знамя*» a fost amendată cu 4 mii de ruble, iar în anii următori amenziile au fost aplicate în repetate rânduri. Dosare penale au fost intentate și împotriva lui P. Crușevan pentru articolele cu caracter antisemit, plasate în numerele 38 și 48 din 1906, al gazetei «*Друз*», [22, f. 13 verso] însă au fost clasate, acesta din urmă fiind achitat.

Ca și alte partide, Uniunea Poporului Rus dispunea de detașamente de luptă în tot imperiul și erau finanțate din banii publici. Violența constituia o parte componentă a politicii extremei drepte. Încă până la constituirea sa ca formațiune politică, „sutele negre” insistau asupra ideii aplicării celor mai drastice măsuri pentru contracararea mișcării revoluționare. Organizațiile monarhiste constituite declarau fără echivoc, că vor aplica în acest scop forța armată. Între anii 1906-1907, detașamente de luptă ale „sutelor negre” au fost atestate și în Chișinău. Constituirea detașamentelor de luptă nu se desfășura conform unui anumit model. În majoritatea cazurilor lipseau statutele sau alte acte de reglementare a activității acestora. Crearea și activitatea lor rămânea la discreția secțiilor locale. Numărul membrilor acestor detașamente poate fi stabilit doar aproximativ. De regulă, în detașamentele de luptă se înscria tineretul. „Sutele negre” recrutau adepți în cadrul instituțiilor de învățământ, însă la ele aderau și tineri, care se aflau departe de politică, fiind amatori de aventuri militare, aici își găseau refugiu și unii renegați din alte partide politice; în sfârșit, aici pătrundeau elementele declasate și criminale.

În detașamentele „sutelor negre” se efectua și muncă de secretariat. În arhive s-au păstrat copii ale carnetelor de membru. Pregătirea militară a membrilor detașamentelor era diversă. În unele localități aceasta se realiza conform modelului armatei regulate incluzând uniforma, manevrul pentru instruirea călăreților și alte locuri centre de instruire. Era bine pusă la punct și chestiunea privind asigurarea cu armament, astfel, detașamentele fiind orientate spre acordarea asistenței organelor de poliție. Unele organizații ale „sutelor negre” și-au creat o rețea proprie de agentură secretă. Detașamentele „sutelor negre” atacau deseori muncitorii suspectați de stări de spirit revoluționare. În lupta cu revoluționarii „sutele negre” erau conștiente de faptul că măsurile de represiune nu dau rezultatele scontate, deoarece poliția reușea să neutralizeze doar persoanele neimportante, pe când liderii mișcării reușeau să se salveze. Aceasta a făcut extrema dreaptă să întreprindă de una singură acțiuni de răfuială și judecată în rândul liderilor mișcării revoluționare. Pentru „sutele negre” revoluția era un act de dezordine, comis de o mână de revoluționari, care urmau să fie nimiciți. Lista persoanelor ce urmau să fie „sanctionate” de către „sutele negre” a inclus chiar și activiști politici de orientare liberală și moderată. La una dintre ședințele Consiliului General al Uniunii Poporului Rus, **Pavel Bulățel**, membru al partidului, avocat, originar din Basarabia, a declarat că manifestările revoluționare vor continua până când „sutele negre” nu vor răspunde la omoruri cu omoruri, precum au fost cele ale lui Gruzenberg, Vinaver, Stolâpin, Șceglovitov, considerându-i pe Stolâpin și Șceglovitov ca principalii vinovați și ipocriți. [23, f. 71] Această opinie a fost una dintre cele extreme, iar autorul ei imediat a fost poreclit de către camarazii săi ca „Pavel cel smintit” („cu gărgăuni în cap”). Totodată, „lista condamnaților la moarte” de către „sutele negre” conținea jumătate din *Comitetul Central al Partidului Cadet*, deputați-trudovici și persoane indezirabile „sutelor negre.” Extrema dreaptă a decis să treacă de la vorbe la fapte. La ordinul lui A. Dubrovin, liderul partidului, a fost săvârșit atentatul asupra lui P. Miliukov, dar care a reușit să supraviețu-

iască. Crime monstruoase ale „sutelor negre” au constituit omorurile lui M. Herțenștein, G. Iolov și atentatul la viața lui S. Vitte. Detaliile acestor crime oferă informații importante privind metodele violente de luptă aplicate de „sutele negre.”

Un capitol aparte în ideologia și practica „sutelor negre” revenea evreilor. Liderii „sutelor negre” veneau în discursurile și publicațiile lor cu un mesaj foarte univoc și sugestiv, în care se făcea referință la „caracterul rusesc și particularitățile modului de viață al rușilor, ospitalitatea lor, care i-au determinat pe evrei să aleagă Rusia, pentru a o cuceri.” [24, p. 89] Latura obiectivă a problemei evreiești a fost determinată de politica expansionistă a Imperiului Rus și, în special, de participarea lui la împărțirea Poloniei. Ca urmare a acestui eveniment istoric, Rusia a asimilat o mare parte din teritoriul Poloniei, populat în număr mare de evrei. Alcătuiind circa 4% din populația imperiului, evreii se „bucurau” de o atenție sporită a statului. Pe fundalul sterilității drepturilor alogenilor din imperiu, situația evreilor era și mai deplorabilă. Un număr considerabil de acte juridice, circulare, regulamente reglementau viața supușilor de credință iudaică din Imperiul Rus. Liderii „sutelor negre” au fost afectați de „virusul” antisemitismului, manifestând acest spirit prin cele mai vulgare forme și expresii. V. Purișkevici aborda deseori în articolele sale tema complotului „masono-evreiesc,” iar expresiile de genul „jidani,” „parșivi” și altele îi făceau discursurile mai inspirate. „Velicorul basarabean” insistă de nenumărate ori în ședințele Dumei asupra ideii privind necesitatea epurării instituțiilor de evreii în care aceștia își aveau serviciul. [25] Programele partidelor de dreapta, în marea lor majoritate, susțineau că evreii trebuie să fie alungați din armată, să fie limitat accesul lor la studii (pentru elevii evrei a fost stabilită cota procentuală), să nu li se permită ocuparea funcțiilor de stat și obștești, să fie lipsiți de drepturi politice, să nu li se permită practicarea avocaturii, medicinei, jurnalisticii. Se insistă să fie închise toate gazetele și revistele editate de către evrei sau prin intermediul lor. Băncii de stat îi era interzis să acorde credite băncilor evreiești, 93,9 % din populația evre-

iască nu avea dreptul să trăiască în afara liniei de demarcație pentru reședința etnicilor evrei, în care erau incluse 26 de gubernii. În 15 gubernii pentru evrei era în vigoare un regim deosebit de aspru. Evreii erau privați de dreptul de a se stabili cu traiul la sat și, în același timp, în unele orașe mari. „Sutele negre” solicitau o legislație aspră împotriva evreilor, insistându-se ca evreii să fie exmatriculați din instituțiile de învățământ, în care își făceau studiile copiii ortodocși, fiindu-le refuzate, totodată, cererile de înființare a propriilor instituții de învățământ. Lista meseriilor și profesiilor interzise pentru evrei cuprindea toate genurile de activitate. Uniunea Poporului Rus sprijinea ideea sionistă privind întemeierea statului evreiesc în Palestina și de strămutare a evreilor din Rusia în noul stat. Dar, deoarece această perspectivă era una dintre cele îndepărtate, „sutele negre” considerau că este necesar să se solicite de la Dumă „a-i declara pe toți evreii din Rusia străini, fără careva drepturi și privilegii.” [26, f. 38] Presa „sutelor negre” scria fără echivo-curii: „Jidanii trebuie puși în astfel de condiții, încât să piară în permanență.” [27, p. 2]

În calitate de antisemiți consecvenți, liderii „sutelor negre” din Basarabia aveau aceleași obiective ca și întreaga extremă dreaptă. Antisemitismul, ca fenomen, nu poate fi explicat doar prin motive iraționale. Analfabetismul, incertitudinea, fanatismul religios au fost factori, care s-au aflat la baza răspândirii acestei „epidemii.” Principalul catalizator al xenofobiei a fost însă un întreg complex de factori sociali, naționali și politici. P. Crușevan, care era considerat și mai antisemit decât V. Purișkevici, susținea că programul antisemit al „sutelor negre” din Basarabia reprezenta o reacție adecvată, de protecție a intereselor etnicilor ruși împotriva evreilor. El afirma că lansarea tezei privind egalarea în drepturi a evreilor cu restul populației era lipsită de sens, deoarece „poporul evreu va fi pe deplin satisfăcut, doar odată cu instaurarea dominației sale în Rusia.” „Analizele” efectuate de „experții” „sutelor negre” din Basarabia le-au permis să ajungă la concluzia, precum că evreii „prosperă,” alături de populația băștinașă. Statistica demonstrează, într-adevăr, că la unii indici, chemați să determine ni-

velul de viață al populației, evreii înregistrau „performanțe” deosebite. La ele se refereau nivelul de mortalitate înalt, bolile incurabile și altele. Totuși, un indiciu era incontestabil în favoarea evreilor – cel cu referire la știința de carte, ce depășea nivelul mediu – 38,9%, vizavi de 21,1% care exista în Rusia.

Adepții partidelor de dreapta încercau, în fel și chip, să stopeze libertatea cuvântului, iar V. Purișkevici a depus maximum de eforturi, pentru ca, după cum se exprima el, „să țină presa sub teasc.” [28, p. 471] *Consiliul Permanent al nobilimii unite* a creat o comisie pentru treburile presei, în frunte cu V. Purișkevici. Comisia ținea la control orientarea politică a presei, atrăgea atenția guvernului asupra articolelor cu caracter antiguvernamental. V. Purișkevici declara: „La noi presa a trecut cu totul în mâinile evreimii, care caută să organizeze, prin intermediul acesteia, o lovitură de stat.” [29, p. 327]

Înțelegând că nu va fi posibil a ține sub controlul rigid al cenzurii organele de presă centrale, el a propus să fie puse sub control gazetele locale. Tematica principală a literaturii antisemite a „sutelor negre” rămânea aceeași: „Evreii sunt un corp străin, un stat în cadrul altui stat.” De altfel, această teză a servit drept fundament pentru gazetele de dreapta din Basarabia. Aproape fiecare număr al gazetei «Дрыз» conținea atacuri și insinuări la adresa populației de origine evreiască, erau descrise cu lux de amănunte actele violente comise de către aceștia împotriva localnicilor pașnici. P. Crușevan afirma în paginile gazetei «Дрыз» că evreii sunt o obște medievală, divizată în mii de cagale, care se subordonează nu legilor imperiale, ci Talmudului (o totalitate de dogme și norme juridice iudaice, apărute încă în sec. V al e. n.). Pentru a confirma ura acestora față de străini, reprezentanții „sutelor negre” dădeau citire unor pasaje din cartea sfântă a poporului evreu. Evreii erau prezentați de către el ca exploataatori, cinici, lipsiți de principii și sentimente umane, care se închinau doar unui dumnezeu: „Vițelului de aur.” [30, p. 2] Talentul de publicist și articolele tăioase ale acestuia și-au jucat rolul: ele au generat „renumitul” pogrom de la 6 aprilie 1903, din Chișinău, iar, ulterior, și pe cel din octombrie

1905, ce-i drept, cu o rezonanță mai mică.

Un impact deosebit asupra activității Uniunii Poporului Rus l-au avut atât calitățile personale ale liderilor partidului, cât și relațiile dintre aceștia. Purișkevici a fost unul dintre fondatorii Uniunii Poporului Rus. Tot el a fost acela, care a contribuit la sciziunea acestei organizații uriașe. Conflictele sale permanente cu A. Dubrovin, liderul partidului, au determinat Consiliul General, în decembrie 1907, să-i retragă lui Purișkevici toate împuternicirile. La Congresul monarhist, convocat la Petersburg, în februarie 1908, câțiva membri ai Consiliului General și membri-fondatori ai Uniunii au creat grupul de opoziție. Demersul lor n-a avut succes, dar această grupare a devenit nucleul noii organizații a „sutele negre,” în frunte cu V. Purișkevici. Noua organizație a fost numită *Uniunea Poporului Rus „Arhanghelul Mihail.”* Conform opiniilor fondatorilor, numele *Mihail* urma să simbolizeze paloșul ceresc răz bunător al sfântului, dar și al primului împărat din dinastia Romanovilor. În fruntea Uniunii se plasa Camera Principală. Structura organizațiilor locale era aceeași ca și în cadrul Uniunii Poporului Rus. Nu se cunoaște exact numărul membrilor Uniunii „Arhanghelul Mihail,” conform părilor unora, această cifră ar fi fost de 20 de mii (s-au păstrat carnete ale membrilor de partid cu numărul 20.000), însă un lucru e cert – ea n-a atins niciodată cifra predecesorei sale. [31, p. 185] Organizația dispunea de 50 de secții active. În statutul organizației se menționa, că revendicările în problemele agrară, muncitorească și alte chestiuni importante au fost identice cu cele din programul Uniunii Poporului Rus. Unica deosebire consta în aceea, că noua Uniune recunoștea necesitatea existenței instituțiilor legislative. Analizând cauzele sciziunii Uniunii Poporului Rus, octombriștii menționau că, spre deosebire de Dubrovin, Purișkevici insista asupra necesității unei lupte constructive, pe cale constituțională, parlamentară. Această apreciere este exagerată. În realitate, V. Purișkevici rămânea adeptul monarhiei absolute, iar statutul Uniunii menționa că Manifestul din 17 octombrie nu l-a transformat pe împărat într-un cârmuitor constituțional. Aflându-se în Dumă, el nu și-a schimbat părerea privind

inadmisibilitatea implementării modelului occidental al parlamentarismului, în condițiile Rusiei.

În concluzie, am putea menționa că mișcarea de dreapta reprezintă un fenomen complex și puțin studiat în istoriografie. Mișcarea de dreapta sau „aripa de dreapta” reprezenta în Rusia o piramidă constituită din două trepte: superioară și inferioară. Din treapta superioară făceau parte: împăratul, curtea, puterea, în general, păturile largi ale populației, care sprijineau autocrația întru totul. La cea de-a doua se referea un spectru larg de forțe conservatoare monarhiste: de la cele liberale de dreapta și moderate până la partidele de extremă dreapta și reacționare. Mișcarea de dreapta a constituit un segment esențial al spectrului politic din Rusia de până la Revoluție, în perioada monarhismului coexistând, timp de 20 de ani, de rând cu mișcarea de opoziție sau liberală de stânga. La fel ca și oricare altă mișcare politică, mișcarea de dreapta purta un caracter de masă, cu obiective politice, însă fără a dispune de o structură organizatorică bine conturată și organe de conducere permanente. „Sutele negre” au apărut pe scena politică a Rusiei în ajunul marilor transformări, când soarta imperiului se afla la răspântie. În perioada când se conturau tot mai evident două tendințe, opuse și ostile între ele: tendința transformărilor, ceea ce presupunea dezvoltarea țării pe calea burghezo-democratică, și tendința „stabilității,” având ca scop păstrarea autocrației. „Sutele negre” au dat preferință celei de-a doua tendințe, devenind, astfel, exponenții și promotorii valorilor muribunde ale societății ruse vechi. Întreaga activitate social-politică a Uniunii Poporului Rus, Uniunii „Arhanghelul Mihail” a fost axată pe ideile monarhiste, pe care le-au promovat în mod consecvent. Plasându-se pe pozițiile de extremă dreapta în condițiile intensificării mișcării revoluționare, organizațiile monarhiste n-au putut conta pe o bază socială largă, de aceea, la începutul lui 1905, ele rămăneau puțin numeroase.

„Sutele negre” din Basarabia considerau evreii inițiatori ai mișcării revoluționare din Rusia. Această idee fixă, care afectase întreaga conducere a țării, reieșea din negarea antagonismului social. Dacă se ignorau mo-

tivele reale ale revoltelor în țară, care totuși se făceau tot mai remarcabile, era vehiculată ideea, precum că mișcarea revoluționară fusese provocată din exterior.

Antisemitismul a asimilat mai multe aspecte ale conștiinței și practicii sociale. Pentru masele largi el exprima forma denaturată a protestului social, pentru păturile

dominante el a fost o explicație reușită a mișcării revoluționare, servind drept mijloc de reorientare a nemulțumirii populației în albia conflictelor naționale. Cu toate acestea, ideologia „sutelor negre” se deosebea esențial de conservatorismul tradițional, fapt care a generat asocierea sa cu ideologia fascistă.

BIBLIOGRAFIE

1. *Политические партии России. История и современность*. - Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000, 459 p.

2. *Политические партии России в период 1905-1907 гг.* Количественный анализ. - Москва : Ин-т ист. СССР АН СССР, 1987, 244 p.

3. Purișkevici acorda o deosebită atenție problemei agrare. El susținea, că confiscarea pământurilor de la moșieri nu va da nimic țăranilor, deoarece va duce la scăderea culturii prelucrării pământului, va nimici exportul și va lipsi de surse de existență muncitorii agricoli năimiți.

El preciza, că încălcarea dreptului la proprietatea privată a moșierilor va afecta și alte păături sociale. Soluționarea problemei agrare o vedea în folosirea îngrășămintelor, îmbunătățirea tehnicii aratului, treieratului, recoltării, sporirea fertilității solului. El se pronunța împotriva metodei defrișării, aplicată pe larg, care conducea, după părerea lui, la distrugerea fâșiilor de pădure, dar și a solului. El propunea crearea domeniilor capitaliste, care urmau să servească ca bastion al ordinii în țară, crearea latifundiilor de mărime medie, pe baze benevole de procurare, prin intermediul *Băncii țărănești*. (*Полное собрание речей гг. Депутатов Государственной Думы I и II созывов*. СПб., 1908, p. 560-563). Purișkevici prevenea deputații Dumei, că programele partidelor revoluționare prevedeau schimbări radicale la sat, deși, din considerente tactice, aceștia nu insistau la acel moment. Adresându-se către Dumă, Purișkevici spunea: „E timpul să uităm de Pugaciov și Stenika Razin, la care se gândesc mulți dintre voi, sarcina noastră este să nu tulburăm masele, să nu răzvrătim poporul, acest copil mare, căruia i-a fost aruncat un os, spunându-i-se: „Iată, vă vom da pământ, iar de nu veți fi satisfăcuți, duceți-vă și furați, omorâți.” (*Полное собрание речей гг. Депутатов Государственной Думы I и II созывов*. СПб., 1908, p. 560-563).

4. Лейкин А. *Еврейская народная группа – филиал партии кадетов*. В кн.: *Непролетарские партии и организации национальных районов России*. – Москва, 1980, 366 p.

5. Спирин Л. *Крушение помещичьих и буржуазных партий в России (начало XX века – 1920 г.)* – Москва: Мысль, 1977, 366 p.

6. A.S.F.R., fondul 102, *Departamentul de poliție al M.A.I.*, inventarul 265, dosarul 164.

7. Аврех А. *Царизм и Дума*. 1912-1914. – Москва: Наука, 1981, 260 p.

8. Степанов С. *Черная сотня в России /1905-1914 гг./* – Москва: Изд. ВЗПИ А/О «Росвузнаука», 1992, 330 p.

9. Boldur Al. *Contribuții la studiul Istoriei Românilor. Istoria Basarabiei*, vol. 3. *Sub dominație rusească (1812-1918): Politica, ideologia, administrația*. – Chișinău: Editura „Tiparul moldovenesc”, 1940, 215 p.

10. Cazacu, P. *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*. – Chișinău: Editura „Știința,” 1992, 445 p.

11. Ромов Р. *Консервативный бомбист в русском парламенте*. – <<http://www.zavtra.ru/cgi/veil/data/denlit/038/32.htm>>

12. Степанов С. *Черная сотня в России /1905-1914 гг./* – Москва: Изд. ВЗПИ А/О «Росвузнаука», 1992, 330 р.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. A.S.F.R., fondul 116, *Uniunea Poporului Rus*, inventarul 1, dosarul 411.
16. Степанов С. *Идеология черносотенных союзов и организаций*. В кн.: В. Комина, История помещичьих, буржуазных и мелкобуржуазных партий в России. - Калинин: КГУ, 1970, 277 р.
17. „Друг”, 1906, nr. 166.
18. Степанов С. *Идеология черносотенных союзов и организаций*. В кн.: В. Комина, История помещичьих, буржуазных и мелкобуржуазных партий в России.- Калинин: КГУ, 1970, 277 р.
19. A.S.F.R., fondul 116, *Uniunea Poporului Rus*, inventarul 1, dosarul 411.
20. Степанов С. *Идеология черносотенных союзов и организаций*. В кн.: В. Комина, История помещичьих, буржуазных и мелкобуржуазных партий в России.- Калинин: КГУ, 1970, 277 р.
21. A.S.F.R., fondul 776, *Departamentul General pentru treburile presei*, inventarul 16, partea I, inventarul 22, dosarul 30.
22. A.S.F.R., fondul 1467, *Comisia extraordinară de anchetă a Guvernului Provizoriu*, inventarul 1, dosarul 599.
23. A.N.R.M., fondul 39, *Judecătoria de circumscripție a Guberniei Basarabia*, inventarul 1, dosarul 1047.
24. A.S.F.R., fondul 588, *Fondurile personale ale liderilor curentului de dreapta*, inventarul 1, dosarul 95.
25. Арцыбашев А. *Грядущая гибель России*. – СПб., 1908.
26. *Полное собрание речей гг. Депутатов Государственной Думы I и II созыва*. – СПб., 1908, 437 р.
27. Острецов В. *Черная сотня и красная сотня*. – Москва: Воениздат: Воен.-патриот. лит. об-ние «Отечество», 1991, 48 р.
28. Русское знамя. 1906, 9 сентября.
29. *Полное собрание речей гг. Депутатов Государственной Думы I и II созыва*. -СПб., 1908, 437 р.
30. *Политическая история России в партиях и лицах*. - Москва: Терра, 1993, 305 р.
31. „Друг”, 1905, nr. 176.

Prezentat: 24 ianuarie 2013.

E-mail: silvia-moldovan@mail.ru